

4. L'ESGLÉSIA

El poder universal i la seva primera presència local

El pes de l'Església catòlica en la vida medieval és difícil de comprendre des de la nostra perspectiva. Era omnipresent: reclutava totes les persones des del naixement i pretenia dirigir-ne tota la vida. Aleshores no existia cap altra institució ni ideologia amb un pes similar i no tenia competidors en la tasca de modelar la vida de tothom. Si no assolí el triomf total i permanent fou perquè era una creació humana, amb imperfeccions humanes.

L'Església catòlica era una xarxa internacional que connectava tot el món 'occidental' i, de fet, el seu abast delimitava la civilització europea. Era l'inevitable punt de referència perquè aleshores les nacions/estats eren inestables o encara inexistents. Un viatger, per exemple, podia peregrinar d'un monestir a un altre, des d'Irlanda a Constantinoble i allotjar-se sempre en convents. Era la manera més còmoda i segura de viatjar. La llengua oficial de l'església, el llatí, fou l'idioma universal de la cultura, els governs, els documents legals i els negocis.

Era una institució amb una pàtina d'antiguitat i, en aquells moments de la nostra història, era quasi l'única dipositària del coneixement, a més de ser la responsable de l'ensenyament i d'administrar la informació. La seva visió del món i la seva interpretació dels fets, no tenien rival. La pròpia organització administrativa del Vaticà era única,

El papa Innocenci IV envià dos frares dominicans (vestits de negre) i dos franciscans (vestits de marró) amb cartes al rei de Mongòlia. El mateix papa que establia les primeres parròquies de Mallorca i reservà la tutela de l'església mallorquina l'any 1248, es preocupà més dels assumptes polítics que dels religiosos. Aquí atén dos cardenals i un macer. La maça és un símbol de l'autoritat d'un monarca. [Fig. 16]

tant que entre secretaris, escrivans i funcionaris dels governs, hi predominaven els clergues.

El papa era la persona més poderosa d'Europa i amb freqüència era elegit més per les seves habilitats organitzatives i la seva astúcia que no per la seva santedat. L'ofici de bisbe gaudia d'un gran prestigi, igual que la noblesa més alta, de la qual el bisbe probablement

Monestir de Santa Maria de Poblet, fundat el 1151, que era un dels més rics de Catalunya, i el lloc escollit pel rei En Jaume pel seu enterrament. [Fig 17]

havia estat reclutat. És molt probable que el primer bisbe de Mallorca, Ramon de Torrella, fos un erudit o un funcionari de l'església, fill d'una família catalana distingida, no un home religiós. Sembla que s'ordenà de sacerdot després d'haver estat nomenat bisbe.

A l'alta edat mitjana, quan l'equivalència entre terra i riquesa era gairebé absoluta, l'església fou dels més importants terratinents, i en sabia treure profit. Ordes de monjos, per exemple els cistercencs, tenien vastes possessions que explotaven amb l'eficàcia d'empresaris. L'impuls oficial donat per l'església a la política de primogenitura obrí pas a enormes concentracions de terra que, amb certa freqüència, caigueren en mans de l'església per donació o herència.

L'orde de Cister, fundada al final del segle XI, compta, entre d'altres monestirs a Catalunya, amb el reial monestir de Poblet, patrocinat per una successió de reis i nobles catalans dels quals també és panteó, fins i tot de Jaume I.

"Exageradament, però també significativament, es deia que el seu abat podia desplaçar-se des dels Pirineus fins a València sense sortir dels propis do-

minis. En efecte, gràcies a les donacions de reis i nobles, el cenobi var arribar a tenir, en el seu moment de màxima esplendor (segles XIV i XV), jurisdicció sobre set baronies i setanta pobles i llogarets, i facultat per nomenar batlles d'una desena de viles" ("El Reial monestir de Santa Maria de Poblet", Viquipèdia. 16.02.2013)

En l'esfera espiritual l'església era inexpugnable. Era la intercessora entre l'home i déu; per tant s'atorgava el dret de determinar el bé i el mal, de premiar o castigar segons el seus criteris, que eren d'inspiració divina i per tant inapel·lables. Som a l'època medieval i són certs tots els tòpics tristos: la pobresa, la ignorància, la fam, la malaltia i la guerra. La brevetat de la vida i, sobretot, la manca de qualsevol altre font d'esperança, permetia l'església d'imposar-se a la societat amb la promesa de la pujada al cel després de la mort. Era una promesa condicionada, ja que l'església predicava que l'entrada al paradís depenia de la conformitat amb els seus dictàmens aquí a la terra i la gent cristiana ho creia. Cada persona d'aquella societat temia l'infern i aspirava al cel, des del rei fins al mendicant.

L'infant Pere de Portugal, cosí del rei En Jaume i 'posseïdor' de Mallorca de la mà reial des del 1232 al 1244, i una altra vegada des del 1254 al 1256, fou un home de món, militar de sang reial, de personalitat ruda i despreocupada. Deixà però, tota la seva fortuna en metàl·lic a l'església per pagar misses per la seva ànima. Una nota curiosa és que aquests diners, 2.000 lliures aproximadament, eren en mans del rei En Jaume, que era deutor del seu cosí. En vida, l'infant no havia

aconseguit cobrar-los, però una vegada mort, en pocs mesos, tot estava establert a la seu i dos sacerdots dedicaven el seu temps en exclusivitat a cantar les misses i a cremar les llànties per l'infant Pere (A Santamària, Vol. V, 1978. p.210-218).

Què podria debilitar aquest monòlit? Només les errades humanes, arrelades en la supèrbia de pensar-se intocable pel fet de posseir la suposada veritat eterna. És segur que en el període de la creació del Regne de Mallorca l'estructura ja havia començat a tremolar. El coneixement de les pallassades individuals d'alguns eclesiàstics o les pràctiques abusives de l'església no tenien una difusió generalitzada i l'espectacle de tres pretendents simultanis a ser papa és encara una cosa del futur; però la jerarquia ja tenia raons per preocupar-se.

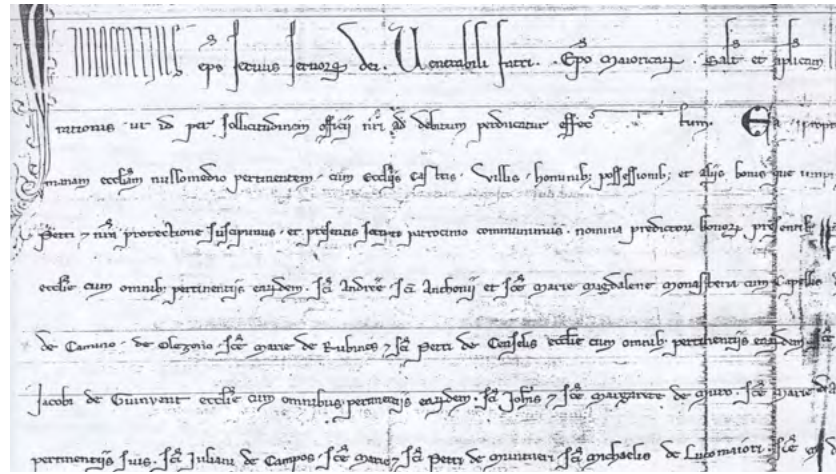
Linfant Pere de Portugal. [Fig 18]

Implicació de l'església en la creació del Regne de Mallorques

Com a promotora de l'expedició per alliberar Mallorca de les nacions bàrbares, l'entusiasme eclesiàstic fou notable, amb el papa al cap. "[...] conviene recordar que la expedición se hizo para restablecer la fe católica en las Islas Baleares [...]" diu D. Joseph Miralles Sbert (1908-9, p. 4). Fou una croada en tota regla contra els musulmans i el papa va concedir les indulgències corresponents a tots els que participaren en la lluita i la subseqüent població de l'illa.

El 12 de febrer de 1229 el papa Gregori IX "faculta a su legado en España [...] para conceder las indulgencias usuales en caso de que llegue a organizarse en el reino d'Aragón un ejército contra los moros" (FRB 1, 1977, p. 20).

El 23 de desembre de 1230 concedí per als colonitzadors de Provença que havien d'anar a viure a Mallorca, una indulgència que tenia el mateix valor que les que guanyaven els participants en croades a Terra santa (traducció de FRB 1, p. 51).

Fotocòpia del text de la butlla que va dotar la protecció del papat a les primeres 33 parròquies de Mallorca, 14 d'abril del 1248. Comença amb les paraules, "INNOCENCIUS eps". (INNOCENCI bisbe). Vegeu el nom, "Ste Marie de Rubines" seguit per "Ste Petri de Censelis" (Sencelles). [Fig 19]

L'11 de juny de 1233 concedí una indulgència de tres anys a tots els fidels cristians dels regnes d'Aragó i Navarra i regions veïnes si es traslladaven a viure a Mallorca (traducció de FRB II, 1978, p. 278).

La participació de clergues importants en la conquesta augmentà encara més la influència de l'església. El bisbe de Barcelona fou un dels magnats que participà en la conquesta i va rebre tota l'àrea a l'oest de ciutat fins a Andratx, a més d'una part de Marratxí. Quasi una dotzena d'eclesiàstics catalans foren porcioners: Bernat, abat de Sant Feliu de Guíxols; els bisbes de Tarragona i Girona, els sagristans de Barcelona i Girona i els corresponents ardiaques, etc. Tots havien volgut participar en la gran croada contra els musulmans per expulsar-los i integrar el territori al món cristià.

Podria ser que ells aspirassin personalment a guanyar un ascens tant aquí a la terra com en el cel. Els bisbats de Barcelona, Girona i Tarragona aspiraven a la supervisió de la nova església

mallorquina i al·legaren enllaços històrics amb les illes Balears que dataven d'abans del període musulmà.

Ja abans de la conquesta, el rei En Jaume havia obert negociacions amb els prínceps de l'Església catòlica, el papa i els bisbes, sobre qui havia d'assumir la responsabilitat de la tutela dels fidels de Mallorca. El desembre de 1228, el rei va prometre al bisbe Berenguer de Palau de Barcelona tutela sobre totes les esglésies de Mallorca, en un moment en què mancà el seu suport per avançar en el projecte de la invasió. Al final, tots es van decebre quan, a través de la butlla del papa Innocenci IV de dia 14 d'abril de 1248, es "declara subjecta immediatament a la Seu Apostòlica l'Església de M[allorca] i les seves parròquies i béns [sic]" (Bisbe, p. 87).

L'Església catòlica vigilava tota la vida dels fidels, particularment en assumptes com la moralitat i el coneixement. Entre els cronistes medievals predominaven els clergues i els seus relats estaven filtrats per les seves creences. Cal tenir en compte que la seva versió dels successos era l'oficial. És difícil jutjar si la capa de pietat amb què envernissaven totes les activitats de l'època reflectia la realitat o no. Que el rei, per exemple, fos tan piadós com contaven els cronistes és impossible de conciliar amb alguns dels seus actes.

L'església organitzava el regne

Una cosa és ben segura: que l'església fou la responsable de la primera organització de la societat a Mallorca. Diu Bartomeu Guasp, historiador d'Alaró "las parroquias procedieron con muchas lustres de ventaja a los consejos i universidades* siendo aquéllas la base y fundamento de las villas" (1955-7, p.4).

Fundació de la parròquia de Santa Maria de Rubines

Ja el 1236 existia l'església de Santa Maria de Rubines "El arreglo parroquial i la organización del servicio eclesiástico se hizo propiamente en 1236. [...] en 1235 empiezo la existencia canónica de nuestras primeras parroquias con sus límites determinados [...] al frente de cada una un "Rector" [...] el cual tenía ayuda de otro eclesiástico" (Bartomeu Guasp, 1955- 57, p.2).

L'edifici, doncs, probablement s'havia començat a construir abans i la delimitació del territori parroquial també, encara que aquesta mesura tenia una certa improvisació.

Fins avui no hem descobert res de l'edifici primitiu, i hi ha diferents opinions sobre la seva ubicació exacta. Sabem que fou a Rubines i podem deduir la seva ubicació a través de documentació més tardana, sobretot del 1652, any en el qual hi hagué un important brot de pesta. Estam bastant segurs que l'edifici estava prop de l'encara existent cementiri rural o vell, on la situava la tradició oral. Que rebés el nom de Santa Maria no és cap sorpresa: la majoria de les primeres esglésies estaven dedicades a la Verge, també la croada mateixa. El rei havia dit que volia una església de Santa Maria a tots el pobles i la de Binissalem era Santa Maria de Rubines pel nom del lloc, per distingir-la de les altres Santa Maria. Les esglésies rurals existien en una situació 'semioficial' fins a l'any 1235. El paborde Terrassa, cronista notable del segle XVIII, parlant de les primeres esglésies, digué "peró ninguna noticia tenemos de sus instituciones, ni Dotaciones, ni en que calendario ni año se hizo: bien però, se puede discurrir por algunos autos antiguos haver sucedido dentro de breves años despues de la Conquista [...]" (Guillem Terrassa Pons, (1775/95) p. 45 verso).

Aquesta informalitat sorprenent per part de la jerarquia catòlica ocorria perquè el papa rebutjava fundar un Bisbat i seu

fins que el rei i els porcioners dotessin la nova diòcesi de Mallorca amb els béns 'convenients' segons el seu criteri, i alguns tardaven a fer-ho. Tan sols després del nomenament del bisbe, vers 1237, que també havia de consensuar l'estructura administrativa, l'església de Mallorca començà a funcionar. Durant la tinença de Ramon de Torrella, primer bisbe, 1237 o 1238 - 1266, les primeres esglésies i parròquies foren posades sota la protecció papal d'Innocenci IV mitjançant pronunciaments de l'1 al 14 d'abril de 1248, i es va segellar l'organització catòlica de l'illa.

L'edifici de l'església

L'arquitectura de les esglésies primitives ha estat estudiada a partir d'algunes que encara existeixen. Eren de dimensions molt reduïdes, però solides. El 1299 les esglésies parroquials van ser declarades a formar part de les obres de fortificació i defensa pel rei Jaume II, cosa que suggereix que aquesta funció secundària influí en la seva construcció.

Joana Maria Palou, autora d'un estudi sobre l'arquitectura religiosa de la colonització catalana del segle XIII (1976 p. 221), pensa que el disseny de les primeres esglésies seguia principis d'austeritat de conformitat amb els ideals de pobresa propugnada pels ordes menors, franciscans i dominicans, que arribaren a Mallorca en el moment de la conquesta o poc després. Foren els organitzadors més enèrgics de la religió durant els primers anys.

El model era d'una nau lleugerament més llarga que ampla, amb dos o tres arcs transversals. Les parets eren de paret seca i s'aixecaven arcs de marès des de la terra fins al sostre que donaven suport a les bigues de fusta. Diu Joana Maria

Palou, “Esta estructura, sencilla y de bajo coste, sería muy frecuente en toda la cuenca occidental del Mediterráneo durante los siglos XIII y XIV, adoptándose para las grandes naves que no debían llevar piso alguno encima: en templos, dependencias monásticas diversas, salas de palacios, hospitales, atarazanas, lonjas, etc” (1976, p. 246).

L'orientació cap a l'est no fou observada amb rigor, encara que “todas miran hacia el levante” (p. 252).

No tenien absis i l'únic portal estava situat al costat lateral dret, prop del peu de l'edifici. El cap de la nau no es diferenciava de la resta de la construcció, o bé, podia

tenir un petit nínxol. També hi havia un altre model d'església amb l'entrada ubicada al peu de l'edifici amb un porxo a la façana, com va ser el cas de l'oratori de Lloseta. El portal tenia un arc de mig punt amb dovelles però sense decoració. Mai hi havia campana, tan sols una espadanya al peu de l'edifici. El capell era cobert, probablement, de fusta.

Segons Joana Maria Palou, “[...] generalmente son muy pocos los vanos abiertos en el momento de la construcción” (1976, p. 256). La manca d'obertures concorda amb un destí defensiu alternatiu. També presentaren

modificacions posteriors a l'estructura i s'hi podien haver afegit una o dues petites finestres amb arc de mig punt. No tenien capelles, sols un o més altars amb el suport de pilastres. Si tenien alguna decoració, era mínima i incisa a la pedra, probablement de motius geomètrics. Sabem de la institució l'any 1270, del benefici de l'altar de Sant Esteve, i n'hi havia d'altres establerts el segle XIV abans de traslladar la seu de la parròquia a Binissalem.

Sembla improbable que s'empràs l'edifici d'una mesquita o un altre edifici anterior. Historiadors d'avui pensen que aquesta

no era la pràctica normal. Les mesquites, albergs i “cases” musulmanes foren assignades a particulars com a habitatge o per usos agraris o comercials. Tampoc s'ha trobat cap rastre d'una construcció anterior durant les excavacions i reformes recents del cementiri vell.

Sant Pere d'Escorca, una església típica del segle XIII. En aquella època l'interior era obscur, tan sols il·luminat per poques espelmes o una llum d'oli. Així la gent acomodada solia deixar diners per llanternes a cremar sempre als altars o capelles.
[Fig 20]

FONTS CITADES

- _ “El Reial monestir de Santa Maria de Poblet”, Viquipèdia
- _ A. Santamariá, “Alba del reino de Mallorca: Don Pedro de Portugal”, *Historia de Mallorca*, Vol. V, 1978
- _ Joseph Miralles Sbert, “Origen y principales privilegios de la Iglesia y el Cabildo Catedral de Mallorca”, *BSAL XII*, 1908-9
- _ FRB I, 1977
- _ FRB II, 1978
- _ *Bisbe*
- _ Bartomeu Guasp, “Antiguas parroquias de Mallorca en el Capbreu de Manresa” *Analecta Sacra Tarraconensia XXIX*, 1955-7
- _ Ubaldo de Casanova i Todolí, José Francisco López Bonet, *Diccionario de terminos historicos del Reino de Mallorca (s. XIII – XVIII)*, 1986
- _ Guillermo Terrassa Pons, *Relación de los Obispos de Mallorca*, Tomo 1, manuscrit, l'Arxiu Municipal de Palma, Son Bordils
- _ Joana Maria Palou, “Notas sobre la arquitectura religiosa de la colonización catalana en Mallorca, siglos XIII y XIV”, *Mayurqa*, 16, 1976

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.